# JADID ADABIYOTI: MILLIY UYG‘ONISH VA MA’RIFATPARVARLIKNING BADIIY TALQINI

**Raxmonova Zohida Kuchkarovna**
Chilonzor tuman 1-son texnikumi

***Annotatsiya:*** *Mazkur maqolada Turkiston jadid adabiyotining shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari hamda uning o‘zbek milliy uyg‘onishidagi o‘rni IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussion) usuli asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda jadid adabiyotining g‘oyaviy asoslari, ma’rifatparvarlik ruhi, milliy o‘zlikni anglashdagi ahamiyati hamda jadid ijodkorlarining badiiy-estetik qarashlari o‘rganildi. Shuningdek, jadid adabiyotining asosiy vakillari — Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, Cho‘lpon va Abdulla Qodiriy ijodi misolida milliy istiqlol, ma’rifat, erkinlik va taraqqiyot g‘oyalari yoritildi. Tadqiqot natijalari jadid adabiyoti o‘zbek milliy tafakkurining shakllanishida muhim tarixiy-badiiy bosqich bo‘lganini ko‘rsatadi.*

***Kalit so‘zlar:*** *jadid adabiyoti, ma’rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, Turkiston, Behbudiy, Fitrat, Cho‘lpon, Abdulla Qodiriy, taraqqiyot, istiqlol.*

imrconf.com

## Kirish

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida yuz bergan o‘zgarishlar milliy tafakkur va adabiyot rivojiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi ostida yashayotgan mahalliy xalqning siyosiy, iqtisodiy va madaniy qoloqligi ilg‘or ziyolilarni yangi yo‘l izlashga undadi. Shu tariqa “jadidchilik” deb ataluvchi ma’rifatparvarlik harakati maydonga keldi.

“Jadid” so‘zi arabcha “yangi” degan ma’noni bildirib, dastlab yangi usuldagi maktablarni anglatgan. Keyinchalik esa u keng ma’noda millatni

uyg‘otish, xalqni ilm-ma’rifatga chorlash, zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqish g‘oyalarini ifodalovchi ijtimoiy-madaniy harakatga aylandi. Jadid adabiyoti ana shu harakatning badiiy ifodasi sifatida yuzaga chiqdi.

Jadid adabiyoti o‘zbek mumtoz adabiyoti an’analarini davom ettirgan holda, yangi mazmun va yangi uslub olib kirdi. Bu adabiyotda xalqni jaholatdan qutqarish, ilm-fan va texnika yutuqlarini egallash, ayollar erkinligi, milliy mustaqillik, ijtimoiy tenglik kabi masalalar asosiy mavzu bo‘ldi. Jadid ijodkorlari adabiyotni faqat estetik vosita emas, balki millatni uyg‘otuvchi kuch sifatida ko‘rdilar.

Mazkur tadqiqotning maqsadi jadid adabiyotining tarixiy ildizlari, badiiy xususiyatlari va milliy uyg‘onishdagi o‘rnini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Mazkur maqolani yozishda tarixiy-qiyosiy, tahliliy va sistemali yondashuv metodlaridan foydalanildi. Jadid adabiyotining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy manbalar asosida o‘rganildi. Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho‘lpon va Qodiriy asarlarining mazmun-mohiyati adabiy tahlil usuli yordamida yoritildi.

Shuningdek, jadid adabiyotining:

- g‘oyaviy yo‘nalishlari;
- ma’rifatparvarlik tamoyillari;
- badiiy uslubi;
- milliy istiqlol va erkinlik haqidagi qarashlari;
- zamonaviy o‘zbek adabiyoti rivojiga ta’siri

ilmiy manbalar asosida qiyosiy tarzda tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida jadidchilik harakatining tarixiy sharoiti va adabiy jarayon bilan bog‘liqligiga alohida e’tibor qaratildi.

**Jadid adabiyotining shakllanish omillari**

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, jadid adabiyotining yuzaga kelishiga bir necha omillar sabab bo‘lgan:

imrconf.com

1. **Mustamlakachilik siyosati**

Chor Rossiyasining Turkistonni bosib olishi natijasida mahalliy xalqning siyosiy va iqtisodiy erkinligi cheklab qo‘yildi. Bu hol ziyolilar orasida milliy uyg‘onish zaruratini kuchaytirdi.

2. **Ilm-fan taraqqiyoti**

Yevropa va Usmonli turk dunyosidagi taraqqiyot jadidlarni zamonaviy ta’lim tizimini yaratishga undadi.

3. **Matbuot va teatr rivoji**

Jadidlar gazeta-jurnallar va teatr orqali xalq ongini uyg‘otishga harakat qildilar. Behbudiyning “Padarkush” dramasi o‘zbek dramaturgiyasining ilk namunalaridan biri bo‘ldi.

4. **Milliy o‘zlikni anglash ehtiyoji**

Jadid adabiyoti xalqni “millat” sifatida birlashtirish va mustaqillik g‘oyalarini shakllantirishga xizmat qildi.

imrconf.com

**Ma’rifatparvarlik**

Jadid ijodkorlari xalq taraqqiyotining asosiy omili sifatida ilm va ta’limni ko‘rdilar. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiya va ilmning millat kelajagidagi o‘rnini alohida ta’kidlaydi.

**Milliy uyg‘onish**

Fitrat va Cho‘lpon asarlarida milliy erkinlik va istiqlol g‘oyalari kuchli ifodalangan. Ular xalqni mustaqillik uchun kurashga chaqirdilar.

**Ayollar erkinligi**

Jadidlar jamiyat taraqqiyoti ayollar ta’limisiz mumkin emasligini ilgari surdilar. Bu mavzu Avloniy va Hamza asarlarida keng yoritildi.

**Tanqidiy realizm**

Jadid adabiyoti jamiyatdagi jaholat, poraxo‘rlik, savodsizlik va eski urf-odatlarni keskin tanqid qildi.

**Jadid adabiyotining yirik namoyandalari**

**Mahmudxo‘ja Behbudiy**

Behbudiy jadidchilik harakatining asoschilaridan biri bo‘lib, yangi maktablar ochish, matbuotni rivojlantirish va teatr san’atini shakllantirishda katta xizmat qildi. Uning “Padarkush” dramasi xalqni jaholat oqibatlaridan ogohlantiruvchi asardir.

**Abdulla Avloniy**

Avloniy pedagog va yozuvchi sifatida millat tarbiyasi masalasiga katta e’tibor berdi. U yoshlarni vatanparvarlik va ilmga da’vat etdi.

**Abdurauf Fitrat**

Fitrat jadid adabiyotining eng yirik nazariyotchilaridan biri sanaladi. Uning asarlarida milliy mustaqillik va zamonaviy taraqqiyot masalalari asosiy o‘rin egallaydi.

**Cho‘lpon**

Cho‘lpon she’riyatida erkinlik, milliy uyg‘onish va inson ruhiyati chuqur tasvirlangan. U jadid adabiyotini yangi poetik bosqichga olib chiqdi.

**Abdulla Qodiriy**

Qodiriy o‘zbek romanchiligining asoschisi bo‘lib, “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari orqali milliy realizmni rivojlantirdi.

Jadid adabiyoti o‘zbek xalqining ijtimoiy tafakkurida tub burilish yasadi. U mumtoz adabiyotdagi an’anaviy mavzularni saqlab qolgan holda, zamonaviy ijtimoiy muammolarni adabiyot markaziga olib chiqdi. Jadidlar adabiyotni xalqni uyg‘otuvchi ma’naviy qurol sifatida ko‘rdilar.

Jadid adabiyoti nafaqat badiiy hodisa, balki siyosiy va ma’rifiy harakat ham edi. Shu sababli jadid ijodkorlari mustamlakachilik mafkurasiga qarshi kurash olib bordilar. Ularning ko‘pchiligi keyinchalik qatag‘on qurboniga aylandi.

Bugungi kunda jadid adabiyoti milliy istiqlol mafkurasining tarixiy ildizlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Jadidlarning ma’rifat,

imrconf.com

taraqqiyot va milliy birlik haqidagi qarashlari hozirgi jamiyat uchun ham dolzarbdir.

Shuningdek, jadid adabiyoti zamonaviy o‘zbek adabiyotining shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Roman, drama, publitsistika va zamonaviy she’riyat taraqqiyotida jadid ijodkorlarining xizmatlari beqiyosdir.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, jadid adabiyoti o‘zbek milliy uyg‘onish davrining eng muhim adabiy hodisalaridan biridir. U xalqni ilm-ma’rifatga chorlash, milliy o‘zlikni anglash, erkinlik va taraqqiyot g‘oyalarini targ‘ib qilishda katta rol o‘ynadi.

Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho‘lpon va Qodiriy kabi jadid adiblari millat ma’naviy taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shdilar. Ularning asarlari bugungi kunda ham yosh avlodni vatanparvarlik, ma’rifat va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jadid adabiyoti nafaqat tarixiy-adabiy meros, balki zamonaviy taraqqiyot va milliy tafakkur rivoji uchun muhim ma’naviy manba hisoblanadi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimov B. *Milliy uyg‘onish*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.
2. Karimov N. *XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
3. Fitrat A. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Sharq, 2006.
4. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
5. Qodiriy A. *O‘tkan kunlar*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2018.
6. Cho‘lpon. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

imrconf.com